

Hanes Mostyn

Datblygwyd anheddiad bach Llandudno yn gyrchfan glan môr o ganol y 1800au ac wrth i'r dref dyfu, teimlwyd y byddai oriel gelf o fudd mawr i bobl leol ac ymwelwyr fel ei gilydd. Rhwng y blynyddoedd 1901 a 1912 roedd cymuned ddiwylliannol lewyrchus yn gysylltiedig ag Oriel Gelf Mostyn, fel y'i gelwid yn wreiddiol.

Ar ôl 1912 bu nifer o newidiadau i ddefnydd yr adeilad cyn agor eto fel oriel yn 1979 ac yna cael ei adnewyddu'n sylweddol yn ystod 2007-2010. Pan agorodd yr oriel fel Mostyn ym mis Mai 2010, y bwriad oedd dangos celf gyfoes ryngwladol eithriadol ac ail-greu'r gymuned ddiwylliannol lewyrchus honno, nod sy'n parhau hyd heddiw.

Cyn 1900: Celf yn yr ardal leol

Daeth Gogledd Cymru yn gyrchfan boblogaidd i artistiaid yn y 18fed ganrif, gydag Eryri yn hoff leoliad oherwydd y golygfeydd prydferth. Teithiodd yr arlunydd enwog JMW Turner drwy'r ardal ym 1798 er mwyn gwneud brasluniau ar gyfer ei baentiadau dyfrlliw, megis Castell Conwy. Cynhyrchwyd arweinlyfrau ar gyfer artistiaid ar daith, er enghraifft *The Beauties of Cambria* (1823) gan Hugh Hughes. Yn enedigol o Landudno, a gyda chartref teuluol yng Nglan Conwy, roedd Hughes yn ysgythrwr pren medrus ac roedd ei waith mwyaf adnabyddus yn dangos 60 o olygfeydd o Gymru.

Ym 1844, dechreuodd yr arlunydd David Cox ymweld yn flynyddol â Betws-y-Coed, gan aros yn y Royal Oak. Denwyd artistiaid iau ato ac yn fuan cynyddodd nifer y twristiaid a'r trigolion, gan droi'r pentref yn drefedigaeth artistiaid Prydeinig cyntaf. Yn ystod misoedd yr haf, roedd Betws-y-Coed yn orlawn o artistiaid proffesiynol ac amatur o Brydain ac Ewrop, gydag artistiaid yn cael eu dangos fel byddin oresgynnol mewn darluniad yn Llyfr Ymwelwyr y Royal Oak!

Academi Frenhinol Gymreig

O ystyried bod nifer o artistiaid yn yr ardal erbyn hyn, cafodd y syniad o ffurfio academi gefnogaeth ac ym 1882 dechreuodd yr Academi Cambrian dderbyn ceisiadau am aelodaeth. Ar ôl cael nawdd gan y Frenhines Victoria newidiodd yr enw i'r Academi Frenhinol Gymreig ac er i'r arddangosfa RCA gyntaf gael ei chynnal yn Llandudno, symudodd y grŵp yn fuan i blasty Elisabethaidd, Plas Mawr, Conwy. Nid oedd merched yn cael eu derbyn yn aelodau, er y byddent yn cael dangos eu gwaith yno yn y dyfodol.

Methodd ymdrechion i ehangu'r RCA ac adleoli i Gaerdydd ac erbyn diwedd y 19eg ganrif nid oedd y wladfa mor ffasiynol bellach, gyda pheintwyr ifanc yn ymgasglu yn Newlyn yng Nghernyw. Heddiw mae'r RCA yn dal i fynd yn gryf gyda dros gant o aelodau, ac mae eu gwaith i'w weld yn yr oriel yn Crown Lane, Conwy.

Cymdeithas Gelf Merched Gwynedd

Buan iawn y daeth yr angen am gymdeithas gelf i ferched i'r amlwg, gan fod perthnasau benywaidd i aelodau'r RCA a hefyd artistiaid a oedd yn ymweld yn dymuno ffurfio eu grŵp eu hunain. Denodd Cymdeithas Gelf Merched Gwynedd (GLAS) ddeugain o aelodau a chynhaliwyd yr arddangosfa gyntaf yn 1895.

Eisteddfodau

Mae'r Eisteddfod yn ŵyl ddiwylliannol Gymreig flynyddol bwysig a chynhaliwyd y digwyddiad cenedlaethol cyntaf yn 1861, er bod traddodiad yr Eisteddfod yn mynd yn ôl i 1176. Teimlwyd bod celf a chrefft yn gynhwysiad pwysig ym 1861 a datblygwyd yr agwedd arddangos dros y canlynol blynnyddoedd. Roedd Llandudno yn gartref i'r ŵyl yn 1896.

1898-1901: Arglwyddes Henrietta Augusta Mostyn

Bu'r teulu Mostyn, a oedd yn berchen ar y tir, yn ddylanwadol wrth greu Llandudno fel tref dwristiaeth. Priododd y Fonesig Henrietta Augusta Nevill (1830-1912) i mewn i'r teulu ac ar ôl cael dau fab bu'n weddw yn ifanc. Roedd ei diddordeb yn Llandudno yn cynnwys bod yn rhan o gynllunio tref a rhoddodd gymorth ariannol i adeiladau cyhoeddus penodol. Yn gefnogwr brwd o'r celfyddydau, ar ôl bod yn ffotograffydd cyn ei phriodas (gan arddangos fel 'The Trio' gyda'i chwiorydd Caroline ac Isabel yn y Gymdeithas Ffotograffiaeth Frenhinol yn 1854), roedd y Fonesig Augusta yn Llywydd Cymdeithas Gelf Merched Gwynedd. Trefnodd hefyd gyfraniadau merched i'r Arddangosfa Celf a Chrefft ar gyfer Eisteddfod Llandudno.

Cynlluniau Oriol Gelf Mostyn

Ym 1898 roedd cynnig i gadw casgliad amgueddfa a gwaith GLAS mewn estyniad i'r llyfrgell (ar safle'r llyfrgell bresennol) ar Stryd Mostyn, ond yn y flwyddyn ganlynol pasiwyd cynlluniau ar gyfer adeilad oriel gelf newydd i gael ei godi yn Stryd Vaughan. Yn ddiddorol, yma y lleolwyd Eisteddfod 1896.

Mae'n ymddangos mai'r rheswm cychwynnol dros adeiladu'r oriel oedd er mwyn denu ymwelwyr i'r dref a byddai'r oriel wedi bod mewn lleoliad gwych ger yr orsaf reilffordd a drws nesaf i Swyddfa'r Post (adeiladwyd ym 1904). Roedd aelodau GLAS bryd hynny yn arddangos yn yr Ystafell Gron yng Nghonwy ac wedi tyfu'n rhy fawr i'r adeiladau hyn.

Roeddent i gael cynnig un oriel wedi'i rentu yn yr adeilad newydd am ran o'r flwyddyn (Ebrill i Fedi) gan fod arddangos a gwerthu eu gwaith yn cael ei weld fel rhywbeth a fyddai'n apelio at dwristiaid.

GA Humphreys

Roedd George Alfred Humphreys (1865-1948) yn ddyn o bwys sylweddol yn natblygiad Llandudno. Bu'n gweithio fel pensaer ar lawer o gomisiynau i'r teulu Mostyn, gan ddod yn brif asiant Stadau Mostyn yn 1921. Oherwydd ei fynnu ar gynnal safonau uchel o ran dylunio ac adeiladu yn y dref, llwyddodd Llandudno i gadw ei chymeriad.

Cynlluniwyd Oriol Gelf Mostyn a'r Swyddfa Bost ar Stryd Vaughan gan GA Humphreys a gwnaed ffasâd teracota coch nodedig y bloc gan ddefnyddio brics o Riwabon, Wrecsam. Roedd y pensaer hefyd yn cymryd ei ddyletswyddau dinesig o ddifrif ac roedd yn aelod o nifer o bwyllgorau, gan gynnwys rhai Cymdeithas Gelf Merched Gwynedd.

1901-1903: Oriol Gelf Mostyn a Chymdeithas Gelf Merched Gwynedd

Dechreuodd aelodau GLAS ddangos eu gwaith yn yr oriel newydd yn 1901, ond roedd yr agoriad swyddogol gan yr Arglwydd Mostyn yn 1902. Yn y digwyddiad hwn gofynnodd y Fonesig Augusta Mostyn i'w mab ddatgan ei bod yn awyddus i hyrwyddo dosbarthiadau celf a thechnegol ac y gallai'r rhain ddigwydd pan na fyddai GLAS yn defnyddio'r gofod (Hydref i Fawrth). Gwnaeth hi'n glir ei bod am i ddynion a merched ifanc y dref gael budd o'r dosbarthiadau, gan nad oedd unman arall yn Llandudno lle gellid cynnal y rhain yn llwyddiannus.

Cafwyd adolygiadau cymysg gan y wasg leol ar arddangosfa GLAS 1902. 'Yr ydym yn ansicr a ddylem ei ystyried yn gymdeithas o amaturiaid a myfyrwyr ystyrllon, neu gorff o artistiaid proffesiynol sy'n apelio yn ôl eu teilyngdod i'r cyhoedd sy'n prynu lluniau.' Aiff y gohebydd ymlaen i ddweud os mai'r olaf yw'r achos. , yna mae'r ansawdd braidd yn anghyson a daw'r erthygl i ben gyda galwad am wneud yr oriel yn ganolfan addysgol.

Clara Perrin a Lily Whaite

Roedd Clara Perrin (1879-1960) yn byw yng Nglan Conwy a hi oedd ysgrifennydd GLAS o 1901-1904. Roedd yn beintiwr blodau medrus a gweithiodd yn ddiflino i'r grŵp ar faterion ysgrifenyddol yn ogystal â gosod arddangosfeydd a threfnu digwyddiadau cymdeithasol. Ei ffrind plentyndod oedd Lily Whaite, hefyd yn aelod o GLAS ac yn artist talentog a oedd wedi derbyn hyfforddiant ffurfiol yn Llundain. Roedd Lily yn arfer treulio hanner y flwyddyn yng Nglan Conwy a hanner yn Llundain gyda'i thad Clarence, peintiwr ac aelod dylanwadol o'r RCA yng Nghonwy. Roedd gan Clarence gysylltiadau celf ym Manceinion a Llundain, felly byddai Lily yn mynd gydag ef yn aml ar ei deithiau. Pan ymwelodd Brenhines Rwmania â Llandudno yn 1890, aeth tad a merch i'w chyfarfod.

Bu'r ffrindiau gydol oes yn cyfnewid llawer o lythyrau ac roedd straeon a darluniau ffraeth Clara yn rhoi'r wybodaeth ddiweddaraf i Lily am weithgareddau'r gymdeithas tra roedd hi i ffwrdd. Mewn un mae Clara yn sôn am y ffaith bod Lily wedi dal y frech goch ac maen nhw'n poeni rhag ofn iddi heintio'r rhai yn yr Arddangosfa Breifat!

Roedd y ddwy fenyw hefyd yn arddangos mewn mannau eraill; Clara yn yr RCA yng Nghonwy ac yn orielau Lerpwl a Birmingham a Lily, a fu hefyd yn paentio blodau, mewn llawer o brif orielau celf ym Mhrydain.

Gofodau oriel

Mae'r cynlluniau adeiladu gwreiddiol yn dangos bod oriel goridor yn arwain at ddau brif oriel wedi'u goleuo o uchben. Ar un adeg roedd y waliau wedi'u paentio'n goch tywyll a'r paentiadau wedi'u hongian yn arddull salon o'r llawr i'r nenfwd, gydag adroddiadau yn y wasg yn cadarnhau bod dros gant o baentiadau ym mhob arddangosfa. Defnyddiwyd y gofodau hefyd ar gyfer digwyddiadau megis sioeau blodau a chyngherddau cerddoriaeth siambr.

Cymdeithas Gelf Merched Gwynedd yn gadael yr oriel

Ym mis Gorffennaf 1903, agorodd Syr Joseph Fayrer – Meddyg Eithriadol i'r Brenin Edward VII – adran celf a chreffft Cymdeithas Gelf Merched Gwynedd. Yn ystod araith hir, awgrymodd Syr Joseph y gallai dosbarthiadau a darlithoedd eraill hefyd ategu'r arddangosfa a'r astudiaeth o grefftau. Cadarnhaodd cynrychiolydd o'r pwyllgor fod y Fonesig Augusta Mostyn bob amser wedi cynllunio y byddai'r adeilad yn cael ei ddefnyddio at ddibenion cyfarwyddiadol.

Roedd cynlluniau ar gyfer newid ar y gweill yn gynharach yn y flwyddyn pan ofynnodd y Fonesig Augusta Mostyn i GA Humphreys hysbysu aelodau GLAS, trwy lythyr at yr ysgrifennydd, oni bai bod gwelliant amlwg yn ansawdd cyffredinol eu gwaith, byddai eu tenantiaeth yn cael ei derfynu ac ym mis Rhagfyr 1903 derbyniodd GLAS rybudd i adael. Mae cliw i'r rheswm pwysicach lle dywedir bod eu noddwr eisiau i'r oriel fod 'o wir ddefnydd ymarferol i'r dref'.

Roedd y Fonesig Augusta Mostyn i'w gweld yn siomedig bod llawer o aelodau GLAS yn byw mor bell i ffwrdd â Birmingham a Llundain ac roedd llythyrau Clara yn aml yn nodi nad oedd aelodau yno i hongian gwaith a mynychu cyfarfodydd. Byddai'r syniad o greu math o bolytechnig wedi gwasanaethu'r dref mewn ffordd well i bob golwg.

Symudodd GLAS i Bafiliwn y Pier, neuadd gyngerdd fawr a chyfadeilad adloniant, ar gyfer y nawfed arddangosfa a'r olaf. Roedd yr ardal a roddwyd iddynt i'w harddangos yn fach, ond derbyniodd y gwaith adolygiadau da ac yn y blynyddoedd i ddod byddai rhai o aelodau'r grŵp (fel Dora Thomas, Maud Salmon a Clara Knight) yn mynd ymlaen i ddangos eu gwaith mewn orielau eraill.

Adeilad masnachol

Roedd y gofodau oriel yn rhan o Uned 2 y bloc o'r enw 'Art Gallery Buildings', gyda'r rhan arall yn siop. Roedd Uned 1 i'r dde o siop bresennol yr oriel ac fe'i rhentwyd i D Thomas fel Stiwdio o 1901-1904. Gallai hon fod yn Dora Thomas, aelod o GLAS. Enwyd Uned 3 yn 'Corona' ac roedd wedi ei lleoli i'r chwith o'r fynedfa bresennol, sydd bellach yn ofod prosiect cymunedol. Agorodd tenant Uned 3 'T. Nixon's Corona Grocery Establishment'.

1903-1912: Ysgol Gelf, Gwyddoniaeth a Dosbarthiadau Technegol

Roedd Oriel Gelf Mostyn yn gynnyrch ei gyfnod, yn cael ei hadeiladu gan ei noddwr y Fonesig Augusta Mostyn i fod yn ganolfan ddiwylliannol i'r boblogaeth leol ac roedd hi, fel llawer o ddyngarwyr, yn cefnogi'r syniad o hunan-wella. Crëwyd 'Ysgol Gelf, Gwyddoniaeth a Dosbarthiadau Technegol' ym 1903, gyda chefnogaeth llawer o bobl Llandudno. Ymddangosodd rhai o bwyllogor GLAS eto – y Fonesig Augusta ei hun, y pensaer GA Humphreys, Mrs Alethea Broome (Is-lywydd GLAS a gwraig Joseph Broome), ynghyd â chynrychiolwyr o'r Cyngor Tref, clerigwyr a phartïon eraill â diddordeb.

Teuluoedd dylanwadol

Bu'r bobl a fu'n ymwneud â threfniadaeth yr ysgol yn hynod o ddylanwadol ym mywyd Llandudno o ran dyletswyddau dinesig a bod yn aelodau o'r gwahanol glybiau a chymdeithasau.

Masnachwr cotwm o Fanceinion oedd Joseph Broome (1825-1907) a dreuliodd ei flynyddoedd olaf yn Llandudno, yn rhoi'n hael i Ysgol Bodafon ac achosion lleol eraill. Bob Calan Mai rhoddodd 100 swllt newydd i blant lleol. Chwaraeodd Mr Broome ran lawn ym mywyd dinesig ac roedd ei statws amlwg yn golygu iddo ddod yn Is-lywydd yr ysgol yn Oriel Gelf Mostyn, gan ymuno â'i wraig ar y pwyllgor. Ar ei ben-blwydd yn 80 oed, derbyniodd gasged arian gan y Maer a llyfr wedi'i ddarlunio gan fyfyrwyr o'r ysgol yn yr oriel. Mae wedi'i gladdu ym mynwent eglwys Sant Tudno ar y Gogarth.

Roedd John Walker (1828-1913) yn hanu o deulu bragu cyfoethog – roedd ei frawd Andrew yn Arglwydd Faer Lerpwl ac roedd wedi adeiladu Oriel Gelf Walker ar gyfer pobl y ddinas, a chafodd ei urddo'n farchog drosti. Gwasanaethodd John Walker fel Is-lywydd yr Ysgol Gelf, Gwyddoniaeth a Dosbarthiadau Technegol ac roedd ei wraig ar y pwyllgor. Er na chwaraeodd ran fawr ym mywyd cyhoeddus, roedd yn gefnogwr hael i'r gymuned. Roedd y cwpl wedi byw yn Osborne House ar North Parade ers 1883. Ar hyn o bryd mae Osborne House yn westy tŷ tref, sydd wedi'i steilio i adlewyrchu addurniad y 1850au.

Roedd llawer o aelodau o deulu Rathbone yn ymwneud â gwasanaeth cyhoeddus. Roedd Harold Rathbone (1858-1929) yn hanu o'r teulu masnachol a pherchnogion llongau ac roedd yn arlunydd a ddylanwadwyd gan y mudiad Celf a Chrefft. Gwnaed ei grochenwaith nodedig

iawn ei hun, o'r enw Della Robbia, ym Mhenbedw o 1894-1906. Roedd cefnder Harold, Eleanor Rathbone, yn AS annibynnol ac yn ymgyrchydd cymdeithasol, yn cefnogi hawliau menywod ac yn arloeswr lwfansau teulu. Rhoddodd hi'r cyfeiriad o 'gartref' yn Abbey Road ar gyfer cangen Llandudno o Undeb Cenedlaethol Cymdeithasau Pleidlais y Merched yn 1908.

Trefniadaeth a chyllid ysgolion

Roedd y ddarpariaeth o ddsbarthiadau i oedolion yn nodwedd mewn adeiladau ledled Prydain yn y 1900au cynnar ac yn Oriel Gelf Mostyn roedd nifer y myfyrwyr wedi cyrraedd 159 erbyn Medi 1904. Cynhaliwyd dosbarthiadau dydd a nos ac fe'u hariannwyd gan ffioedd, grantiau, tanysgrifiadau a rhoddion . Ar y pwynt hwn gwnaeth y pwyllgor lleol y cyntaf o sawl ymgais aflwyddiannus i naill ai drosglwyddo rheolaeth i Awdurdod Addysg y Sir neu i gynyddu'r grant o £100. Dros y blynyddoedd bu llawer o apeliadau am roddion ac ar ddiwedd 1904 addawyd y byddai enwau rhoddwyr yn cael eu cyhoeddi mewn papurau lleol.

Pryder parhaus arall oedd y cais i gael statws swyddogol fel Ysgol Gelf. Fodd bynnag, dywedwyd bod dosbarthiadau cynnar yn rhy elfennol a soniwyd yn aml am yr angen am offer gwell, megis desgiau sengl gyda thopiau y gellir eu haddasu yn lle byrddau. Ym 1910 roedd gobaith o hyd y byddai'r sefydliad yn ehangu ei gwmpas ac yn dod yn ysgol gelf gydnabyddedig ar gyfer Gogledd Orllewin Cymru.

Ym 1907 bu rhwyg yn y ddarpariaeth, gyda'r oriel yn cadw dosbarthiadau celf a phynciau eraill yn symud i Ysgol Lloyd Street.

Dosbarthiadau a myfyrwyr

Dysgwyd amrywiaeth eang o bynciau ynghyd â dosbarthiadau celf a chreffft gan gynnwys lluniadu brws, golau a chysgod, peintio olew, cerfio pren, gwaith metel a modelu clai. Cynhaliwyd dosbarthiadau technegol megis adeiladu adeiladau ochr yn ochr â chadw cyfrifon, Ffrangeg ac elocution.

Talodd myfyrwyr 2s 6d (12.5 ceiniog) y pwnc am sesiwn Hydref i Mai 1908-1909 a dychwelwyd y ffioedd yn llawn os oedd cyfradd presenoldeb o 75%. Dengys y rhestr o alwedigaethau ar gyfer myfyrwyr mai athrawon oedd y mwyafrif, er bod tri garddwr, dau ffermwr a saer melinau ym 1904. Rhoddwyd galwedigaeth un wraig fel 'merch rheolwr banc'. Nid dyma'r union gynulleidfa dosbarth gweithiol yr oedd yr ysgol yn ceisio ei gwasanaethu.

Daeth nifer dda i seremonïau gwobrwyo a thystysgrifau blynyddol ac roedd anterliwtiau cerddorol gan staff a myfyrwyr i gyd-fynd â nhw.

Athrawon

John Hanmer Hutchings (1871-1950) oedd Pennaeth yr Ysgol Gelf, Gwyddoniaeth a Dosbarthiadau Technegol a drefnodd y cwricwlwm a darlithoedd yn ogystal ag ymgymryd â dyletswyddau addysgu. Daeth i Landudno o Gaer yn 1903 ac roedd ganddo stiwdio ar gornel Stryd Gloddaeth a Mostyn Street. Wedi cymhwyso yn yr National Art Training School yn South Kensington (a ddaeth yn ddiweddarach yn Royal College of Art), roedd yn arlunydd a chrefftwr profiadol iawn. Enillodd Hutchings Goronau Beirdd dwy Eisteddfod Genedlaethol – Y Rhyl ym 1904 a Chaernarfon ym 1906, gyda'r goron olaf mewn gwaith arian addurnedig. Ar ôl dysgu mewn addysg oedolion daeth yn Feistr Celf yn Ysgol Rydal Mount (Rydal Penrhos erbyn hyn) ym Mae Colwyn 1914-1921.

Roedd Dora Thomas (1859-1932) yn gyn-aelod o Gymdeithas Gelf Merched Gwynedd ac ar ôl astudio celf yn Llundain bu'n dysgu bywluuniadu yn yr ysgol gyda'i brawd Edward. Roedd holl frodyr a chwiorydd y teulu Thomas yn dalentog a'u tad oedd Henry Thomas, meddyg homeopathig a 'Perchennog ac Uwcharolygydd Meddygol' yng Ngwesty'r Hydro. Yn fenyw ifanc, ysgrifennodd Dora at yr artist, beirniad a meddyliwr cymdeithasol John Ruskin ac mae'r ateb iddi mewn amgueddfa yn yr Unol Daleithiau ar hyn o bryd. Mae cariad parhaus Dora at baentio ac at dirwedd yn arbennig yn amlwg o'i gweithiau celf niferus sy'n dangos golygfeydd lleol. Arddangosodd yn Oriol Gelf Walker yn Lerpwl yn Arddangosfa Hydref 1900 ac yn Oriol Gelf Mostyn sawl gwaith.

Dysgodd Dr Roland Rogers (1847-1927) gerddoriaeth leisiol a dosbarthiadau theori, harmoni a cherddorfaol yn ogystal ag arwain cerddorfa'r oriel ar gyfer digwyddiadau cymdeithasol. Ef oedd organydd a chôr-feistr clodwiw eglwys gadeiriol Bangor a bu ei swyddi dysgu eraill yng Ngholeg Prifysgol Bangor ac Ysgol Rydal Mount, Bae Colwyn. Enillodd Dr Rogers nifer o gystadlaethau mewn Eisteddfodau Cenedlaethol, gan arwain côr chwarelwyr y Penrhyn. Enillodd ei gyfansoddiad Yr Ardd adran y cantata yn Eisteddfod Genedlaethol Llandudno a chwaraewyd y darn yn seremoni wobrwyo flynyddol yr oriel yn 1905.

Dysgodd Robert Gresley Jones (1878-1964), clerc lleol, ddull llaw-fer Pitman o ysgrifennu yn yr oriel.

Ymgwymerwyd â dosbarthiadau mewn gwniadwaith, torri a gwniadwaith celf gan Miss Rosina Hutchings, merch y brifathrawes, a gafodd ddiploma dosbarth cyntaf gan yr Academi Teiliwr a Thorrwyr ac a oedd wedi astudio yn yr Ysgol Gelf Frenhinol Gwniadwaith.

Talwyd 3s 6d (17.5 ceiniog) yr awr i athrawon yn nhymor 1907-1908 ond yn argyfwng ariannol 1904 bu raid iddynt dderbyn llai o gyflogau.

Arddangosfeydd

Roedd arddangosfeydd yn dal i gael eu cynnal yn yr oriel yn ystod blynyddoedd yr ysgol, gyda'r rhain yn cael eu curadu gan John Hanmer Hutchings. Roedd rôl y curadur yn yr oes Edwardaidd yn wahanol iawn i'r rôl heddiw, ac ni fyddai wedi cario cymaint o fri. Er ei bod

yn ymddangos bod ganddo lawer o fewnbwn ar yr hyn oedd yn digwydd yn yr oriel, nid yw'n glir faint o benderfyniadau y byddai Hutchings wedi'u gwneud. Cafwyd benthyciadau gan South Kensington, lle bu'n hyfforddi, felly gallai fod wedi bod yn defnyddio ei gysylltiadau yno. Byddai'r waliau a'r arwynebedd llawr wedi'u llenwi – mae adroddiadau papur newydd yn nodi dros 200 o weithiau celf mewn dim ond un o'r orielau.

Roedd y cymwynaswyr cyfoethog hefyd yn ymwneud â benthyciadau o'u casgliadau eu hunain a defnyddio'u rhwydweithiau i sicrhau darnau celf a chrefft. Dangoswyd Casgliad Rathbone, a roddwyd ar fenthyg gan berchennog crochenwaith Penbedw wedi ymddeol a Harold Rathbone o Landudno, yn Oriel Gelf Mostyn ym mis Awst 1906. Codwyd tâl mynediad o 3d (ychydig dros 1c) ar ymwelwyr i weld gwaith yn ymwneud â bywyd a theimlad Celtaidd, a fwriadwyd i ysbrydoli'r rhai yn y dosbarthiadau ac i annog cariad at gelf ymhlith y bobl leol. Ochr yn ochr â gwaith gan Ford Madox Brown a Spencer Stanhope, arddangosodd Rathbone ei baentiadau ei hun ac enghreifftiau o grochenwaith Della Robbia o'i ffatri. Roedd llawer o wrthrychau i'w gweld hefyd gan gynnwys paneli ffenestri lliw, llyfrau, cartwnau a thelyn Ffrengig.

Roedd Arddangosfa Haf 1904 i fod y cyntaf mewn cyfres o ddigwyddiadau blynyddol yng nghalendr cymdeithasol Llandudno. Gwelodd ymwelwyr gasgliad benthycio o ddyfrlliwiau, olew a phasteli gydag enghreifftiau amrywiol o brosesau crefft, megis llen drws gwaith lledr, dodrefn o Arddangosfa Paris ym 1900, atgynrchiadau o aur a gwaith gofaint arian o'r 15fed i'r 18fed ganrif a theils Twrcaidd. Cyflwynodd arddangosfa ym 1912 anifeiliaid gwyllt o Dde Affrica ac addurniadau Persaidd, ynghyd â chyfres 'swynol' o baentiadau o bynciau lleol.

Darlithoedd

Roedd sîn gymdeithasol fywiog Llandudno'n cynnwys ystod o ddarlithoedd, a oedd yn aml yn cael eu cynnal gan glybiau a chymdeithasau'r dref mewn adeiladau cyhoeddus. Traddodwyd darlith gynnar yn yr oriel yn 1903 gan John Hanmer Hutchings ar y testun cerfio pren, yr oedd ganddo frwdfrydedd arbennig drosto. Darluniwyd y sgwrs trwy gyfrwng sleidiau llusern, ffotograffau a phrintiau. Ym mis Mai 1904 trefnodd pwyllgor ysgol yr oriel ddarlith yn Neuadd y Dref gan Herr Otto Salomon ar y testun sloyd – system o hyfforddiant â llaw gyda phwyslais ar gerfio pren. Yn dilyn hyn, sefydlwyd dosbarth sloyd yn Oriel Gelf Mostyn.

Traddododd yr academydd AJ Wyatt ddarlith ar William Morris yn 1906 ac adroddodd y papur newydd lleol fod y gynulleidfa wedi ei 'chwyffro'. Roedd Wyatt wedi cydweithio â Morris ar gyfieithiad o Beowulf ym 1895, gyda'r print argraffiad cyfyngedig o'r llyfr yn cael ei wneud â llaw yng nghwmni Morris ei hun Kelmscott Press. Cyflwynodd yr oriel enghreifftiau o dapestriau, brodwaith, papur wal a theils gan Morris & Co, ynghyd â detholiad o lyfrau.

Gan fod Hutchings yn aelod o Glwb Maes Llandudno, galluogodd hyn iddo alw ar aelodau'r grŵp hwnnw i draddodi darlithoedd ar y gwyddorau naturiol, archaeoleg a hanes.

Clwb Maes Llandudno

Ar ddiwedd y 19eg ganrif gwelwyd cynnydd aruthrol yn yr ymchwil am hanes naturiol a hynafiaethau fel hobi a sefydlwyd cannoedd o gymdeithasau. Byddai aelodaeth wedi bod yn gyfuniad o academyddion, selogion a'r rhai a oedd yn gweld cysylltiad â'r grŵp yn rhan deilwng o'u dyletswydd ddinesig. Roedd y Clybiau Maes yn drefnus iawn, gydag aelodau dosbarth canol yn bennaf. Ffurfiwyd y clybiau er mwyn i'r aelodau ymchwilio'r ardal leol, astudio natur a safleoedd hanesyddol yn yr amgylchedd a chasglu sbesimenau ar gyfer ymchwil bellach gartref. Roedd yna hefyd agwedd gymdeithasol i'r cyfarfodydd a'r gwibdeithiau ac roedd bod yn yr awyr agored yn dod â manteision iechyd amlwg.

Roedd cyfarfodydd yn tueddu i fod yn faterion difrifol gyda darlithoedd, adroddiadau manwl ar arsylwadau gwaith maes a chyfleoedd i arddangos darganfyddiadau, benthycyca offerynnau a chyfnewid llyfrau. Cynhyrchwyd trafodion ysgolheigaid yn aml ac mae'r rhain yn rhoi gwybodaeth werthfawr i wyddonwyr a haneswyr heddiw. Ffurfiwyd llyfrgelloedd helaeth, ynghyd â chasgliadau o sbesimenau a ddaeth weithiau yn sail i amgueddfeydd lleol.

Sefydlwyd Clwb Maes Llandudno ym 1906 ac roedd llawer o'r bobl a oedd yn gysylltiedig â'r Ysgol Gelf, Gwyddoniaeth a Dosbarthiadau Technegol yn yr oriel yn aelodau gweithgar. Cefnogodd y Fonesig Augusta ac eraill yn nheulu Mostyn y grŵp, gyda GA Humphreys yn arbenigo yn yr amgylchedd adeiledig ac archeoleg. Mr Gresley Jones oedd curadur/llyfrgellydd y casgliadau trawiadol yn ogystal â bod yn bennaeth yr adran ficrosopig ac roedd teuluoedd Rathbone, Walker a Broome i gyd yn gyfranogwyr brwdfrydig. Un o aelodau enwocaf Clwb Maes Llandudno oedd Angela Brazil, awdur straeon ysgol poblogaidd i ferched.

Harry Thomas (1864-1938)

Roedd Harry Thomas yn arddwr dawnus a oedd yn gweithio i wahanol bobl leol, gan gynnwys GA Humphreys. Roedd yn byw gyda'i wraig a'i deulu yn Ffordd Nant-y-Gamar yn Llandudno.

Gan ei fod yn aelod o deulu hynod greadigol, mynychodd Harry ddosbarthiadau celf yn yr oriel, gan ddefnyddio ei sgil i wneud lluniadau o sbesimenau botanegol a sbesimenau eraill, a nodwyd yn ei ddyddiaduron. Yn 1909 enillodd wobrau am 'Drawing in light and shade' a 'Model drawing'. Y pynciau a oedd o ddiddordeb mawr iddo oedd seryddiaeth, botaneg, meteoroleg, daeareg a bioleg y môr a chwaraeodd ran weithredol ym mywyd Clwb Maes Llandudno. Traddododd Harry ddarlith yn Oriol Gelf Mostyn ym 1906, yn ddiddorol iawn i Glwb Pêl-droed Llandudno, a chafwyd sleidiau llusern a diagramau i gyd-fynd â hon. Y teitl oedd Nodiadau ar rai Mathau Morol o Fywyd Anifeiliaid a ddarganfuwyd ym Mae Llandudno ac mae'r sylwadau a wnaed yn ddefnyddiol i gadwraethwyr morol sy'n gweithio heddiw. Roedd damwain feic trasig ym 1917 wedi gadael Harry â niwed i'r ymennydd ac ni wnaed mwy o gofnodion dyddiadur.

Gallwn ddysgu am fywyd bob dydd Harry o'i ddyddiaduron manwl, a dim ond 4 ohonynt sydd wedi goroesi. Ategir y testun gan luniadau, ffotograffau, cardiau post a thoriadau papur newydd ac mae newyddion y byd yn cydblethu â straeon am fywyd teuluol.

Clwb Reiff

Roedd Clwb Reiff yr Oriel Gelf ar waith yn 1906 ac ar gyfer un gystadleuaeth defnyddiodd y clwb reiff 22 turio a fenthycwyd gyda bwledi powdr di-fwg – o fewn yr adeilad! Roedd y clwb yn gysylltiedig â'r Gynghrair Gwasanaeth Cenedlaethol, oedd â'r nod o orfodaeth amser heddwch, a bu'r aelodau'n gwneud ymarfer corff yn ogystal â hyfforddiant reiff. Ymunodd mwy na 60 o ddynion ifanc â'r grŵp, fel arfer yn defnyddio reiffiau aer ar faes 80 troedfedd o hyd ac wedi'i leoli yn y coridor yng nghefn yr oriel.

Digwyddiadau cymdeithasol

Yn ogystal â'r darlithoedd, cynhaliwyd digwyddiadau cymdeithasol yn yr oriel a'r Pwyllgor Adloniant oedd yn gyfrifol am roi'r rhain at ei gilydd. Nosweithiau cerddorol oedden nhw fel arfer, gyda myfyrwyr a staff yn ymuno ag eraill i ganu, chwarae offerynnau cerdd a pherfformio llefaru, gyda'r olaf yn gaer i Mr Gresley Jones. Ar un achlysur bu GA Humphreys yn gweithredu fel MC, gan gyflwyno amrywiaeth o adloniant.

Trefnwyd Penny Readings yn Oriel Gelf Mostyn gan y Primrose League, grŵp gwleidyddol ag egwyddorion Ceidwadol y bu'r Fonesig Augusta Mostyn yn gynghorydd rheolaethol arnynt yn 1906. Traddodwyd y darlleniadau fel rhan o noson o adloniant cerddorol a'r pris mynediad oedd un geiniog.

Mae hysbysiad papur newydd hefyd yn sôn am noson gemau yn cynnwys ping pong, chwist blaengar a gêm fwrdd Halma.

Boots

Yn ystod y blynyddoedd 1905-1943, bu Boots Cash Chemists yn meddiannu'r gofod lle mae siop Mostyn wedi'i lleoli nawr. Agorodd y cwmni siopau mewn 'cyrchfannau gwyliau pleser' fel Llandudno, Scarborough a Buxton, gan fod ymwelwyr o'r trefi diwydiannol eisoes yn gyfarwydd â'r brand. Tynnwyd dwy amgylchyn drws addurnedig i ganiatáu adeiladu blaen Boots a gosodwyd y ffenestri crwm fel rhan o'r gwelliannau i'r adeilad. Byddai ardaloedd y ffenestri wedi bod yn fannau delfrydol i hyrwyddo eitemau gofal iechyd a thaclau ymolchi.

Nodir natur busnes Llandudno fel 'Cemegwyr a chyffurwyr, gwerthu deunydd ysgrifennu, llyfrau, nwyddau ffansi, lledr ac arian, printiau a deunyddiau artistiaid, hefyd llyfrgell gylchredeg'. Cyflwynwyd y ddarpariaeth o lyfrgell gan y cwmni mewn siopau dethol o 1898

ymlaen ac roedd hysbysebion palmant y tu allan i Oriel Gelf Mostyn yn hyrwyddo'r gwasanaeth arloesol hwn.

Adeiladau masnachol eraill

Caeodd siop groser Nixon yn Uned 3 Adeiladau Oriel Gelf ym 1907, gyda gwerthiant nwyddau ac offer ar y safle. Cynigiwyd gwrthrychau megis clorian te, bloc menyn marmor, padell dylino a chownter groser, ynghyd â chert llaw a 'merlyn defnyddiol'.

Troswyd y gofod yn y Caffi Oriental, lle roedd te a choffi yn cael eu gweini mewn cwpanau Japaneaidd o lestri plisgyn wy. Gwerthid te Pur Ceylon mewn pacedi am ddau swllt a chwe cheiniog y pwys. Roedd y caffi mor boblogaidd fel y bu'n rhaid ei ymestyn yn fuan ar ôl agor ac agorwyd ystafell de fawr gyda lle i hanner cant o bobl yn y cefn. Roedd menyn, hufen, wyau, ffrwythau a bisgedi hefyd yn cael eu stocio.

Rhentwyd Uned 1 i J Dicken & Son o 1904-1939. Dechreuodd y cwmni fel gwneuthurwr cabinet cyfanwerthu ac roedd Frank Dicken (mab Joseph) yn adwerthwr dodrefn lleol poblogaidd.

1912-1918: Marwolaeth yr Arglwyddes Augusta Mostyn

Parhaodd yr Ysgol Gelf, Gwyddoniaeth a Dosbarthiadau Technegol i ddatblygu ei rhaglen o ddsbarthiadau, darlithoedd ac arddangosfeydd hyd nes iddi gau ym 1912, yn dilyn marwolaeth y Fonesig Augusta Mostyn. Symudodd y dosbarthiadau wedyn i Central School (Ysgol Tudno erbyn hyn), ynghyd â rhai staff megis John Hanmer Hutchings ac Edward Thomas.

Neuadd ymarfer

Yn ystod y Rhyfel Byd Cyntaf defnyddiwyd yr orielau fel pencadlys y Corfflu Hyfforddi Gwirfoddolwyr, a oedd yn cyfateb i'r Gwarchodlu Cartref yn yr Ail Ryfel Byd. Ysgrifenna Harry Thomas mewn dyddiadur o 1915 ei fod, fel rhan o'i ddyletswyddau gwirfoddol, wedi ymgymryd ag ymarfer cario stretsieri yn yr oriel. Mae erthygl papur newydd yn sôn am sut roedd y cyn-filwyr yn dod yn heini oherwydd y driliau nosweithiol a dywedwyd mai tua 50 oedd oedran cyfartalog y cyfranogwyr. Ymunodd ieuenctid o dan oedran milwrol â'r adran iau, y teimlwyd ei fod yn darparu hyfforddiant sylfaenol buddiol a fyddai'n galluogi trosglwyddo'n haws i'r fyddin arferol yn ddiweddarach. Yn amlwg roedd yna lawer o wirfoddolwyr oherwydd oherwydd tagfeydd symudodd mintai Craig-y-Don i Kelly's Garage ac roedd perchennog Red Garages (tu ôl i'r oriel) hefyd yn cynnig lle ychwanegol yno. Cynhaliwyd rhai o'r driliau yn yr awyr agored, gyda Stryd Vaughan yn fan cychwyn.

GA Humphreys oedd cadeirydd y Pwyllgor Dril ac ymunodd nifer o weithwyr proffesiynol a pherchnogion busnes i ddarparu strwythur a gweinyddiaeth. Cododd menter codi arian arian i brynu reiffel i bob gwirfoddolwr – cyfrannodd yr Arglwydd Mostyn £50 – a rhoddodd heddwas lleol gyfarwyddyd mewn mysgedwaith.

Roedd yr ystafelloedd hefyd yn cael eu defnyddio ar gyfer hyfforddiant gan y Voluntary Aid Detachment, a oedd yn darparu cymorth nyrsio mewn ysbytai lleol ac yn y pen draw mewn ysbytai yn agosach at feysydd y gad dramor.

Ffoaduriaid o Wlad Belg

Yn dilyn goresgyniad Gwlad Belg gan yr Almaen ym 1914, ceisiodd dros filiwn o Wlad Belg loches a daeth 250,000 i'r DU. Cymerodd Cymru 4,500 i mewn a chwaraeodd Llandudno ei rhan. Roedd y rhan fwyaf o'r 60 o ffoaduriaid a gafodd gartref gan ardal Conwy yn byw yn Neganwy, ond cynigiodd yr Arglwydd Mostyn lety yn Adeiladau'r Oriol Gelf uwchben y Caffi Dwyreiniol a'r Ystafelloedd Te.

Mae cerdyn post a anfonwyd o Landudno gan ffoadur yn 1917 yn sôn bod popeth yn iawn gyda'i theulu, gan gynnwys y plant. Mae hi'n pryderu am ei brawd, derbynnydd y cerdyn post, gan ei fod mewn gwersyll Carcharorion Rhyfel yn Soldau, yr Almaen. Mae hi wedi bod yn ysgrifennu ato'n rheolaidd ac yn anfon parseli, ond nid yw wedi clywed dim yn ôl ers tro. Mae hi'n gobeithio gallu ei weld a'i gofleidio yn fuan.

Gadawodd y ffoaduriaid ym 1919 ac anfonodd Mostyn Estates gais am £65 o ddibrisiant i Bwyllgor Ffoaduriaid Gwlad Belg.

1918-1939: Defnydd masnachol

Yn y cyfnod rhwng y ddau ryfel byd, defnyddiwyd adeilad yr oriel yn bennaf at ddibenion masnachol. Roedd Boots yn dal i weithredu yn Uned 2, gyda busnes dodrefn J Dicken & Son yn meddiannu Uned 1. Cymerodd Judges Photographic Publishers drosodd Uned 3 rhwng 1921 a 1939, er y gwerthwyd yr uned i Swyddfa'r Post Cyffredinol ym 1924. Rhestrwyd yr orielau yn Uned 2 fel 'Stafelloedd Arddangos Teithwyr' rhwng 1924 a 1932 a rhannwyd y rhent rhwng J Dicken & Son a Gwesty'r North Western (Gwesty'r Tudno Castle yn ddiweddarach).

1939-1946: Milwyr Americanaidd

Roedd dros 3 miliwn o filwyr yr Unol Daleithiau wedi'u lleoli ym Mhrydain ar ôl Rhagfyr 1941 ac mae pobl leol yn cofio milwyr Americanaidd yn aros yn Llandudno – bu ymchwydd yn y niferoedd rhwng Mawrth ac Awst 1944. Roedd y rhai oedd yn cyrraedd Llandudno yn perthyn i unedau'r Ysbyty Maes Cyffredinol a daethant i'r dref am rai wythnosau o hyfforddiant meddygol, cyn mynd tua'r de i fod yn nes at yr anafusion neu'r ysbytai maes ar dir mawr Ewrop oedd newydd ei ryddhau.

Wedi'u lletya mewn gwestai a thai preifat o amgylch y dref, cafodd y dynion a'r merched hyfforddiant corfforol caled ar y Promenâd ac mewn caeau oddi ar Oxford Road. Codwyd cytiau Nissen yn yr ardal i wasanaethu fel ceginau.

Dywedwyd wrth unrhyw dai yn Llandudno ag ystafelloedd sbâr i dderbyn Americanwyr ac roedd y dref, a oedd eisoes yn gartref i staff Cyllid y Wlad o Lundain, yn orlawn. Roedd heddlu milwrol yr Unol Daleithiau ('Snowdrops') yn ofni anhrefn pe bai'r holl filwyr yno gyda'r nos, felly roedden nhw'n cadw'n wylidwrus a dim ond yn caniatáu iddyn nhw fynd allan fesul stryd.

'Donut Dugout'

Roedd Croes Goch America yn gyflym i ddarparu gwasanaethau meddygol a hamdden i'w milwyr dramor. Ble bynnag roedd y milwyr Americanaidd wedi'u lleoli, byddai rhyw fath o gyfleuster yn ymddangos: ar gyfer grwpiau mwy roedd clybiau gwasanaeth, clybiau awyro a chlybiau gwerysyla, tra bod unedau symudol o'r enw Clubmobiles yn gwasanaethu adrannau anghysbell. Roedd gan ganolfannau anghysbell, fel Llandudno, Donut Dugout wedi'i leoli yn y lle gorau oedd ar gael o fewn pellter cerdded i'r milwyr - Adeiladau'r Oriol Gelf. Gadawodd Boots Uned 2 ym 1943 ac er bod y tenant newydd wedi'i restru fel Cyllid y Wlad, roedd y Donut Dugout yn y gofod hwn, mae'n debyg am gyfnod byr yn 1944.

Merched Americanaidd fyddai'n rhedeg y canolfannau fel arfer, gyda chymorth gwirfoddolwyr ac roedden nhw'n gweini coffi a thoesenni. Roedd Morfydd Phillips, a oedd yn Brifathrawes Ysgol Stryd Lloyd, yn gweithio yno un noson yr wythnos. Gallai'r staff gymryd unrhyw donuts sy'n weddill ar ddiwedd y dydd a dywedodd ei nai David Atkinson fod y blas 'allan o'r byd'.

Wrth ymlacio yn ardal yr oriel sydd bellach yn siop, byddai milwyr yr Unol Daleithiau wedi mwynhau darllen cyhoeddiadau fel Yank, the Army Weekly, gwranddo ar gerddoriaeth Americanaidd ac ysgrifennu llythyrau at eu teuluoedd.

Cyllid y Wlad

Tra bod rhan o Uned 2 wedi ei chofrestru i Gyllid y Wlad, cafodd yr orielau eu rhentu i Brisiwr y Trysorlys ac mae'n bosibl bod yr adeilad yn cael ei ddefnyddio'n bennaf ar gyfer storio.

Ar ôl cael ei dynodi'n ardal 'ddiogel', daeth Llandudno yn ganolbwynt i Gyllid y Wlad ym mlynnyddoedd y rhyfel a symudodd tua 5,000 o staff a'u teuluoedd o Lundain. Archebwyd dros 400 o westai, tai llety a phreswylfeydd preifat er mwyn darparu swyddfeydd a llety. Anfonwyd ymwelwyr i ffwrdd a rhoddwyd rhybudd i'r staff, a mynegwyd pryder gan y landlordiaid am golli busnes haf.

Er na ymgartrefodd rhai erioed o Lundain, roedd eraill yn cydnabod y manteision, sef y gallai pobl a oedd unwaith wedi byw milltiroedd oddi wrth ei gilydd ac ond yn cyfarfod yn y swyddfa yn unig, ddod at ei gilydd yn rheolaidd bellach. Sefydlwyd amrywiaeth o glybiau a chymdeithasau ac ymunodd staff â'r Gwarchodlu Cartref, gwneud gwaith gwirfoddol a darparu partïon Nadolig i blant lleol. Daeth Gwesty'r Ormescliffe (Gwesty Bae Llandudno bellach) yn ganolfan hamdden Cyllid y Wlad, gyda llawer o gyfleusterau gemau. Cynhaliwyd

dawnsfeydd a chadw'n heini yn y neuadd ddawns, ac ar lefel ymarferol roedd mannau ymolchi a smwddio. Darparodd cylchgrawn misol, yr Ormescliffe Gazette (pris un geiniog) adolygiadau ac erthyglau a rhoi'r wybodaeth ddiweddaraf i bawb am y byd cymdeithasol.

Roedd gan James Callaghan (1912-2005), a ddaeth yn Brif Weinidog yn ddiweddarach, swyddfa yng Ngwesty'r Imperial am y rhan fwyaf o'r rhyfel. Roedd ei waith yn cynnwys lletya ac adloniant a bu'n goruchwyllo gweithgareddau Gwesty'r Ormescliffe i'r staff.

Dechreuodd y symud yn ôl i Lundain ym mis Mehefin 1945, ond bu'n broses raddol gan fod adeiladau wedi'u difrodi yn y Blitz. Roedd Phil Roberts yn cofio cael digon o waith plymio yng ngwestai Llandudno, gan nad oedd unrhyw waith cynnal a chadw wedi'i wneud.

Defnydd masnachol

Defnyddiwyd Uned 1 gan fusnes Orme Cycle o 1941-1991. Roedd y perchennog wedi cyfnewid eiddo â J Dicken & Sons a symudodd y manwerthwr dodrefn ymhellach i lawr Stryd Vaughan. Yn siop boblogaidd iawn yn yr ardal leol, roedd Orme Cycle yn gwerthu beiciau, pramiau a theganau.

Swyddfa'r Post oedd yn berchen ar Uned 3 ac yn ei meddiannu; roedd y gofod yn y blaen yn cael ei ddefnyddio ar gyfer storio, tra bod yr ystafell yn y cefn wedi'i thrawsnewid yn swyddfa ddioli. Wedi'i dylunio gan bensaer yr oriel GA Humphreys, costiodd Swyddfa Bost Llandudno £7,500 i'w hadeiladu ac fe'i hagorwyd ym 1904 gan y Postfeistr Cyffredinol, yr Arglwydd Stanley. Hon oedd y swyddfa bost â'r cyfarpar gorau yng Ngogledd Cymru a'r drydedd fwyaf yng Nghymru ar ôl Caerdydd a Chasnewydd. Roedd system telegraff newydd yn adeilad Stryd Vaughan ac roedd y gwasanaeth telegram yn defnyddio'r rhan fwyaf o'r ail a'r trydydd llawr, gan gyflogi nifer o fechgyn negeseuol. Roedd llawer o deuluoedd Llandudno yn cael eu cyflogi yn Swyddfa'r Post, naill ai wrth y cownteri neu'n didoli a dosbarthu post ac roedd yn cael ei weld fel swydd am oes. Symudodd swyddfa ddioli Swyddfa'r Post i Heol Maesdu ar ddiwedd y 1990au a throsglwyddwyd gwasanaethau cownter i WH Smith yn 2016 pan gaeodd yr adeilad 1904.

1946-1979: Siop gerddoriaeth ac ystafelloedd arddangos Wagstaff

Mae llawer o deuluoedd o Landudno yn cofio bod yr oriel yn cael ei defnyddio gan fusnes cerddoriaeth Wagstaff am gyfnod o dros ddeng mlynedd ar hugain.

Ar ôl treulio ei fywyd cynnar yn Swydd Efrog, ymsefydlodd Albert Wagstaff (1858-1927) yn ardal Manceinion a daeth yn ddeliwr piano ar ddiwedd y 1800au. Roedd y busnes yn stocio pianos, organau, cerddoriaeth ddalen, gramoffonau a recordiau ac roedd ei lwyddiant yn golygu ehangu, gyda siop yn Rochdale a siop fawr yn Adeiladau Victoria yng nghanol dinas Manceinion. Yn sgil twf y busnes teuluol yn yr oes Edwardaidd, roedd y Wagstaffs yn byw yn Swydd Gaer, mewn tŷ mawr gyda chyrtiau tennis a stablau.

Dechreuodd mab Albert, Vincent, ddysgu am fod yn ddeliwr offerynnau cerdd yn ifanc, ond roedd y Rhyfel Byd Cyntaf yn golygu bod ei yrfa wedi'i gohirio. Ffurfiodd Vincent ei fand *The Zelo Four* ym 1924 ac wedi hynny bu'r *Zelo Band* (sydd bellach â mwy o aelodau) ar daith o amgylch gogledd Lloegr, gan chwarae mewn neuaddau dawnsio ac ar gyfer digwyddiadau amrywiol fel y Leeds Infirmary Ball lle daeth 600 o ddawnsywyr i'r llawr.

Ym mis Rhagfyr 1940 dinistriwyd siop Manceinion yn y Blitz, gan golli dros 200 o bianos. Bomiwyd cartref y teulu hefyd, felly symudodd y Wagstaffs i Landudno, gan agor siop gerddoriaeth yn 1941 yn 1 Stryd Vaughan. Ym 1946 symudodd y busnes i fynny'r stryd i ble mae oriel a siop Mostyn bellach wedi'u lleoli.

Roedd un o'r orielau yn ystafell arddangos ar gyfer pianos, organau ac offerynnau eraill, gyda'r llall yn cael ei ddefnyddio ar gyfer gwaith adfer ac roedd yr hyn sydd bellach yn siop Mostyn yn fan manwerthu arall. Yn y dyddiau cynnar roedd ystafell alcove yn llawn rholiau piano i'w defnyddio gyda phianos, a elwir hefyd yn pianolas. Roedd cerddoriaeth ddalen yn cael ei bentyrru mewn pentyrrau. Roedd Eric Williams yn gweithio yn Wagstaff's yn y 1940au, gan gofio mai un o'i swyddi oedd dirwyn gramoffon y cabinet i ben er mwyn i gwsmeriaid allu gwranddo ar recordiau cyn iddynt eu prynu.

Bu Linda Wagstaff yn gweithio gyda'i thad yn y siop a mwynhaodd helpu i adfer y pianos trwy beintio'r pegiau, brwsio'r morthwylion a glanhau'r allweddi ifori gyda Brasso. Roedd ei rôl yn cynnwys llawer o'r gwaith gweinyddol a hi oedd â gofal am brynu cerddoriaeth ddalen ar gyfer darnau arholiad. Roedd y staff yn fedrus mewn caboli Ffrengig yn ogystal â thrwsio offer, gwneud rhannau newydd, trwsio radios/chwaraewyr recordiau ac offer electronig arall yn y siop ac yng nghartrefi cwsmeriaid. Roedd Vincent yn arfer gofalu am bianos yn y theatrau lleol gan gynnwys yr Arcadia a Phafiliwn y Pier a byddai diddanwyr fel Russ Conway yn galw i mewn yn y siop yn rheolaidd. Mwynhaodd Vincent Wagstaff arddangos offerynnau ar gyfer ei gwsmeriaid; ei brif offeryn oedd y tenor sax, ond chwaraeai hefyd y piano, yr organ, yr acordion a'r clarinet.

Ym 1977 aeth Wagstaff i lawr i'r siop yn unig. Ar ôl i Vincent Wagstaff farw ym 1979, cymerwyd yr adeilad drosodd gan Rushworths, y cwmni cerdd hirsefydlog yn Lerpwl. Caeodd Rushworths o Landudno ym 1997.

1979-2007: Oriol Mostyn

Roedd yr arlunydd Kyffin Williams ac eraill wedi awgrymu yn 1976 y dylai prif ran yr adeilad ddod yn oriel gelf eto. Ar ôl i'r ystafelloedd arddangos cerddoriaeth ddod yn wag, gwnaed gwaith adfer ac agorodd Oriol Mostyn ym mis Awst 1979, gan barhau i ddangos arddangosfeydd tan 2007.

2007-2010: Dyluniad newydd ac adnewyddu

Ymgwymerodd yr adeilad â gwaith ailgynllunio ac adnewyddu mawr yn y blynyddoedd 2007-2010. Yn ystod y cyfnod hwn, roedd yr oriel yn gweithredu o strwythur dros dro o flaen yr adeilad.

Er mwyn ymestyn yr adeilad, prynwyd yr ardal a werthwyd yn flaenorol i Swyddfa'r Post eto, ynghyd ag ychwanegiadau diweddarach eraill i'r cefn a'r eiddo masnachol ar y dde. Daeth cyllid o sawl ffynhonnell, yn bennaf grantiau loteri cyfalaf Cyngor Celfyddydau Cymru, Llywodraeth Cynulliad Cymru, Cronfa Dreftadaeth y Loteri a sawl ymddiriedolaeth a sefydliad elusennol. Y contractwyr oedd RL Davies & Son o Lysfaen, ger Bae Colwyn.

Roedd y dyluniad, gan Benseiri Ellis Williams, yn integreiddio'r hen a'r newydd. Cafodd y ffasâd, y canopi a'r orielau eu hadfer tra cafodd ardaloedd eraill eu dymchwel a'u hailfodelu. Mae'r pensaer sy'n arwain y tîm dylunio, Dominic Williams, hefyd yn adnabyddus am ei ddyluniad arobryn ar gyfer Canolfan BALTIC ar gyfer Celf Gyfoes ar Tyneside a nododd mai golau naturiol yw'r ansawdd allweddol.

Mae meindwr yr adeilad wedi'i orchuddio â theils alwminiwm anodedig i roi tirnod aur i'r dref. Yr ardal goncrit a elwir yn 'Tiwb' yw prif nodwedd bensaernïol yr adeilad, sy'n cysylltu blaen a chefn, lloriau gwaelod a llawr cyntaf, hen a newydd. Mae'n strwythurol gymhleth ac roedd yn anodd creu'r bont hedfan sy'n cario'r grisiau. Mae'r deunydd yn goncrit wedi'i farcio ag estyll, wedi'i dywallt yn y fan a'r lle. Roedd y caeadau wedi'u leinio â byrddau a oedd wedi'u sgwrio â thywod i ddod â'r grawn allan. Yna arllwyswyd concrit parod i mewn a phan dynnwyd y byrddau i ffwrdd yn ddiweddarach, gadawyd ffibrau pren bach yn weladwy.

Cafodd orielau gwreiddiol 1901 eu hailwampio'n llwyr. Mae'r oriel newydd, fawr hefyd â golau fel ei phrif nodwedd, wedi'i gludo i mewn trwy do dant llif. Daeth ysbrydoliaeth o amgueddfeydd yn y Swistir. Mae ongl pob dant llif yn wahanol, i dorri ymwithiad gweledol o'r adeiladau cyfagos ac i leihau golau haul uniongyrchol ar waliau'r oriel.

Roedd y ddesg goncrit yn y siop yn benderfyniad hwyr, pan sylweddolwyd na fyddai'r gost yn ddim mwy nag am ddesg bren, o ystyried bod concrit eisoes ar y safle. Mae'r concrit llyfn yn gyferbyniad bwriadol i'r goncrit wedi'i farcio ag estyll yn y Tiwb.

Mae gan y ffasâd teracota, sy'n defnyddio brics Rhiwabon cynnar, nodweddion addurniadol gan gynnwys yr Muses. Canfuwyd ei fod mewn cyflwr gwael oherwydd cyrydiad yr elfennau gosod dur a fwriwyd i'r teracota. Ni ellid addasu'r ffasâd blaen oherwydd bod yr adeilad yn rhestredig, ond roedd cefn yr adeilad yn cynnig cyfle i'r penseiri ddylunio tu allan cyfoes. Mae hyn yn creu argraff drawiadol fel yr olygfa gyntaf o Fostyn i'r rhai sy'n dod i mewn i'r dref mewn car. Y prif ddeunydd yw concrit wedi'i farcio gan fwrdd, ond wedi'i baentio'n ddu gyda'r marcio'n rhedeg yn fertigol yn hytrach nag yn llorweddol, i ffurfio cyferbyniad ac i gario glaw i lawr. Mae'r teils aur yn cysylltu â rhai'r meindwr ac wedi'u gorchuddio, yn yr un defnydd, â'r gair 'oriel', sef 'gallery' yn Gymraeg. Mae gan y cefn ddwy set fawr o ddrysau du ar gyfer dod â gwaith celf i mewn i'r adeilad ac mae'r cyfan yn gyferbyniad diddorol i'r dyluniad mwy traddodiadol ar y blaen.

Mae'r adeilad wedi ennill nifer o wobrau, gan gynnwys Medal Aur Pensaerniaeth Eisteddfod Genedlaethol Cymru a gwobr RIBA.